

حجاب

و چالش های فقهی - حقوقی

گفت و گو با

ابراهیم شفیعی سروستانی؛ دبیر هم اندیشی

حجاب؛ مسئولیت ها و اختیارات دولت اسلامی»:

به استفاده از نتایج این هم اندیشی در برنامه ریزی های کشور خوش بین هستیم

○ فقه: هم اندیشی «حجاب؛ مسئولیت ها و اختیارات دولت اسلامی»، فعالیت خود را

از چه زمانی آغاز کرد و چه اهدافی را دنبال می کند؟

● در مورد پیشینه برگزاری این هم اندیشی باید بگوییم که در اواخر سال ۱۳۸۴، انجام پژوهشی در زمینه حدود مسئولیت ها و اختیارات دولت اسلامی در موضوع پوشش بانوان در دستور کار پژوهشکده فقه و حقوق پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی قرار گرفت. پس از مدتی بحث و گفت و گو به این نتیجه رسیدیم که انجام یک پژوهش به سبک و سیاق دیگر پژوهش هایی که در پژوهشکده صورت می گیرد، در این موضوع کفایت نمی کند؛ زیرا این موضوع، زوایای گوناگونی دارد که شاید یک پژوهشگر به تنهایی از عهده تبیین و توضیح آن ها بر نیاید. از این رو، برای رسیدن به نتایج مطلوب تر، تصمیم گرفته شد یک هم اندیشی علمی برگزار شود. نخستین قدم برای برگزاری این

هم‌اندیشی، با تشکیل شورای علمی هم‌اندیشی در دی ماه ۱۳۸۴ برداشته شد. این شورا که متشکل از هفت نفر از چهره‌های شاخص و صاحب‌نظران مباحث فقهی و حقوقی ویژه مسائل زنان بود، پس از پنج جلسه بحث و گفت‌وگو، اهداف، سیاست‌ها و موضوع‌های هم‌اندیشی را بررسی و تصویب کرد. از اوایل سال ۱۳۸۵ نیز کار ارسال فراخوان هم‌اندیشی برای صاحب‌نظران حوزوی و دانشگاهی، مراکز علمی، آموزشی، پژوهشی و دستگاه‌های تقنینی، اجرایی و قضایی کشور آغاز شد.

مهم‌ترین هدف این هم‌اندیشی، تبیین مبانی فقهی و حقوقی اختیارات و مسئولیت‌های نظام اسلامی در زمینه ترویج فرهنگ حجاب و عفاف و جلوگیری از بدحجابی در جامعه بود. با این حال، چون تبیین دقیق این موضوع نیازمند پژوهش‌ها و مطالعات فرهنگی و اجتماعی در مورد زمینه‌ها و علل و عوامل سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و... گسترش بدحجابی در سال‌های اخیر و ارزیابی سیاست‌ها، روی‌کردها و عمل‌کردهای نظام اسلامی در زمینه گسترش فرهنگ حجاب و عفاف در سه دهه گذشته بود، بررسی و تبیین موضوع‌های یادشده نیز در دستور کار هم‌اندیشی قرار گرفت.

○ فقه: چه شد که پژوهشکده فقه و حقوق تصمیم به برگزاری این هم‌اندیشی گرفت؟

● اگر شما روزشمار تحولات و رویدادهای مرتبط با زنان در سه دهه گذشته را بنگرید، می‌بینید که حجاب در تمام سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی همواره یکی از موضوع‌ها مورد توجه مطبوعات و محافل فکری و فرهنگی جامعه ما بوده است. به بیان دیگر، از تیر ۱۳۵۹ که بحث الزامی شدن رعایت پوشش اسلامی در اداره‌ها مطرح شد، تاکنون موضوع حجاب و پوشش بانوان دست‌مایه برگزاری همایش‌ها، نشست‌ها، سمینارها و

تجمع‌های مختلف بوده و همواره بحث و گفت‌وگوها، اعتراض‌ها و شکایت‌هایی در مورد بدحجابی در جامعه ما وجود داشته است. البته این بحث و گفت‌وگوها در دوره‌های مختلف تاریخ انقلاب اسلامی، فراز و فرودهایی داشته است. در دهه اول پیروزی انقلاب اسلامی به ویژه در دوران دفاع مقدس، به دلیل حاکمیت شرایط ویژه فرهنگی و اجتماعی، اگرچه در مورد حدود پوشش اسلامی، بحث و گفت‌وگوهایی وجود داشت، ولی کم‌تر با معضلی به عنوان بدحجابی روبه‌رو بودیم. در دهه دوم انقلاب، به دلایل مختلف سیاسی، فرهنگی و اقتصادی، ناهنجاری‌های اجتماعی، از جمله پدیده بدحجابی در جامعه ما ظهور بیشتری یافت. در دهه سوم، این روند با سیری رو به افزایش، ادامه پیدا کرد.

در هر حال، گسترش پدیده بدحجابی در جامعه ما، به ویژه در دو دهه گذشته، سازمان‌ها، نهادها و مراکز فرهنگی، اجتماعی، قضایی، انتظامی و... را وادار به چاره‌اندیشی برای مهار این ناهنجاری اجتماعی و مقابله با رشد و گسترش آن کرد. در این میان، هر دستگاه و سازمانی با نگاه خاص خود به این موضوع پرداخته و به جنبه‌ای از جنبه‌های مختلف آن را توجه کرده است. با این حال، به نظر می‌رسد به جنبه فقهی - حقوقی این موضوع، به ویژه در حوزه حدود اختیارات و مسئولیت دولت اسلامی در زمینه پوشش بانوان کم‌تر پرداخته شده است، در حالی که این یک بحث مبنایی و بنیادی است و می‌تواند دیگر مباحث را تحت الشعاع خود قرار دهد.

با توجه به آن‌چه گفته شد و با عنایت به مباحثی که در چند سال اخیر در مورد جایز نبودن دخالت دولت در زمینه حجاب و پوشش حجاب، به دلیل خصوصی بودن این امر، مطرح می‌شود، به این نتیجه رسیدیم که باید مطالعات و پژوهش‌های خود را به سمت تبیین حدود اختیارات و مسئولیت‌های دولت

اسلامی در زمینه گسترش فرهنگ حجاب و عفاف و مقابله با بدحجابی هدایت کنیم تا ابعاد مختلف این موضوع چنان‌که باید و شاید، روشن شود.

○ فقه: چرا این هم اندیشی، روی کرد و منظر فقهی و حقوقی را به مسئله حجاب برگزیده است؟

● به دو دلیل ما این رویکرد را در پرداختن به مسئله حجاب انتخاب کردیم. دلیل اول این‌که این هم اندیشی را پژوهشکده فقه و حقوق که مأموریت اصلی‌اش، تبیین موضوع‌ها و مسائل فقهی - حقوقی مورد نیاز جامعه و نظام اسلامی است، برگزار می‌کند و به طور طبیعی باید تمرکز هم اندیشی بر جنبه فقهی - حقوقی موضوع باشد.

دلیل دوم این‌که درست است که ما قائلیم برای اداره جامعه و برنامه‌ریزی اجتماعی صرفاً آموزه‌های فقهی - حقوقی اسلام کفایت نمی‌کند و ما باید از مجموعه آموزه‌های دین اسلام، اعم از آموزه‌های اعتقادی، اخلاقی و فقهی استفاده کنیم. با این حال، باید توجه داشت که وقتی وارد حوزه تبیین بایدها و نبایدها و تعیین تکلیف و وظیفه شرعی می‌شویم، آن‌چه حجت شرعی به شمار می‌رود، فقه است. خواه تکلیف و وظیفه شرعی فرد مکلف باشد، خواه تکلیف و وظیفه دولت و حکومت اسلامی. بنابراین، وقتی بحث حدود اختیارات و مسئولیت‌های دولت اسلامی در زمینه حجاب و عفاف و به بیان دیگر، تکلیف و وظیفه شرعی دولت در این زمینه مطرح می‌شود، به طور طبیعی، باید به سراغ آموزه‌های فقهی - حقوقی اسلام رفت تا به حجت شرعی در این موضوع دست یابیم.

○ فقه: پرسش دیگری که در این جا مطرح می‌شود این است که چرا شما موضوع تعیین

حدود، اختیارات و مسئولیت های دولت اسلامی را در اولویت قرار دادید؟ آیا فکر نمی کنید پرداختن به موضوع هایی هم چون حدود، چارچوب، فلسفه و چرایی حجاب، به ویژه برای جوانان و نوجوانان از اولویت و اهمیت بیشتری برخوردار است؟ ● به یقین، برای گسترش فرهنگ حجاب و عفاف در جامعه و پاسخ گویی به پرسش هایی گوناگون و متنوعی که در اذهان جوانان و نوجوانان ما در مورد حجاب مطرح است، باید کارهای مختلفی صورت گیرد، هم در زمینه تبیین حدود و چارچوب شرعی حجاب و هم در زمینه فلسفه و چرایی حجاب. در حال حاضر، نسل جوان ما با پرسش های فراوانی در این زمینه ها روبه روست و پاسخ هایی هم که داده می شود، چندان برای آن ها قانع کننده نیست. شما توجه کنید که با گذشت بیش از چهل سال از انتشار کتاب مسئله حجاب استاد شهید مرتضی مطهری، هنوز این کتاب، مرجع و منبع اصلی ما برای مطالعه در این زمینه است و این شایسته جامعه علمی ما نیست. بی تردید، ما نیازمند تبیین مسائلی همچون حدود و فلسفه حجاب، با بهره گیری از همه توان مندی های علمی، هنری و رسانه ای خود و استفاده از قالب های جذاب نوشتاری، دیداری و شنیداری هستیم. در این میان، باید توجه داشت تا زمانی که مبانی فقهی - حقوقی مسئولیت ها و اختیارات دولت اسلامی در زمینه گسترش فرهنگ حجاب و عفاف و مقابله با بدحجابی تبیین نشود و نظام اسلامی با یک برنامه جامع به این موضوع نپردازد، دیگر اقدامات، آثار چندان گسترده و دیرپایی نخواهند داشت.

مطلب دیگری که در زمینه پاسخ این پرسش باید مطرح کرد، این است که اساساً تمام احکام شرعی را می توان از دو منظر و با دو فرض بررسی کرد. فرض عدم حکومت اسلامی و فرض وجود حکومت اسلامی. به طور طبیعی، بررسی موضوع ها از هر یک از این دو منظر، نتایج متفاوتی خواهد

داشت. به عنوان مثال، ممکن است یک خانم از مرجع تقلید خود درباره نظر شرع مقدس در زمینه کار زنان پرسد. مرجع تقلید هم بر اساس چارچوب تعیین شده در شرع و با در نظر گرفتن شرایط، پاسخی به او بدهد که کاملاً جنبه فردی دارد. اگر همین پرسش را حکومت اسلامی از فقیهان پرسد و این پرسش در معرض آموزه‌های فقهی قرار گیرد، پاسخ به این پرسش قدری متفاوت خواهد بود؛ زیرا حکومت بر اساس مصالح مردم تصمیم می‌گیرد و در حقیقت، دخالت و تصرف حکومت در شئون اجتماعی، همواره تابع مصلحت‌ها است. پس اگر یک حکم فقهی فردی از بعد اجتماعی بررسی شود، پاسخ‌های متفاوتی خواهد داشت.

بر این اساس، پژوهشکده فقه و حقوق در تلاش است تا از این منظر، موضوع‌های مختلفی از جمله «حجاب» را بررسی کند. در حقیقت، این پژوهشکده به دنبال پاسخ این مسئله است که اگر دولت اسلامی بخواهد وارد عرصه سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و قانون‌گذاری برای موضوع حجاب شود، دایره اختیارات و مسئولیت‌های او چگونه است و در این زمینه باید به چه نکاتی توجه کند تا مصالح عمومی به صورت کامل استیفا شود.

○ فقه: مهم‌ترین موضوع‌هایی که در حوزه مباحث فقهی - حقوقی در این هم‌اندیشی به آن‌ها پرداخته‌اید، چیست؟

● ما در حوزه مباحث فقهی - حقوقی، موضوع‌های متنوعی را البته با محوریت بحث حدود اختیارات و مسئولیت‌های دولت اسلامی مورد توجه قرار داده‌ایم که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از:

- مبانی فقهی و حقوقی مسئولیت‌های نظام اسلامی در زمینه فراهم آوردن شرایط مطلوب حجاب و عفاف در جامعه؛

- مبانی فقهی و حقوقی اختیارات نظام اسلامی در زمینه جلوگیری از بدحجابی در جامعه؛

- حدود بهره‌گیری از راه‌کارهای قضایی، انتظامی در جلوگیری از رشد و گسترش پدیده بدحجابی؛

- محدوده حجاب اقلیت‌های دینی و اهل کتاب در جامعه اسلامی؛
- نقد و بررسی مبانی فقهی و حقوقی سیاست‌ها و روی‌کردهای نظام اسلامی در زمینه گسترش حجاب و مقابله با بدحجابی، از ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی تاکنون؛

- نقد و بررسی الگوهای معرفی شده در زمینه حجاب اسلامی در سه دهه گذشته؛

- الگوی مطلوب رعایت حجاب و عفاف در ایران.

- فقه: اشاره کردید که در این هم‌اندیشی، به مباحث فرهنگی - اجتماعی نیز پرداخته‌اید. از این منظر، چه موضوع‌هایی مورد توجه بوده است؟
- چنان‌که پیش از این نیز گفته شد، محور اصلی هم‌اندیشی، مباحث فقهی - حقوقی مرتبط با حدود اختیارات و مسئولیت‌های دولت اسلامی در زمینه حجاب و عفاف است. از باب مطالعات موضوع‌شناسانه و مسئله‌شناسانه، به ابعاد فرهنگی - اجتماعی این موضوع نیز توجه کرده‌ایم. باید توجه داشت که وضعیت موجود حجاب در ایران یک شبه‌شکل نگرفته و برآیند عوامل مختلف سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و روی‌کردها و عمل‌کردهای مختلفی است که در سه دهه گذشته ظهور یافته است. بنابراین، اگر ما به دنبال چاره‌جویی برای حل این معضل، تبیین شیوه برخورد دستگاه‌های مختلف با آن و هم‌چنین بیان دیدگاه فقهی - حقوقی همه‌جانبه هستیم، باید در درجه

اول، از آن‌چه تاکنون اتفاق افتاده است، تحلیل جامعی داشته باشیم. با توجه به آن‌چه گفته شد، در زیرمجموعه سرفصل فرهنگی - اجتماعی هم اندیشی به این موضوع‌ها پرداخته ایم:

- آسیب‌شناسی عمل‌کرد دستگاه‌های پژوهشی، آموزشی، تبلیغی و فرهنگی نظام اسلامی در زمینه توسعه و ترویج فرهنگ حجاب و عفاف؛
- ارزیابی و تحلیل سیاست‌ها و روی‌کردهای نظام اسلامی در زمینه گسترش حجاب و مقابله با بدحجابی، از ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی تاکنون؛
- بررسی و تحلیل زمینه‌ها و عوامل سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و... گسترش بدحجابی در سال‌های گذشته؛
- نقد و بررسی گرایش‌های موجود در زمینه چگونگی برخورد با پدیده بدحجابی؛

- گزارش تحلیلی وضعیت موجود حجاب در کشور؛
- بایسته‌های فرهنگی و اجتماعی توسعه و ترویج فرهنگ حجاب و عفاف در جامعه؛

- آسیب‌های بهره‌گیری از راه‌کارهای قضایی، انتظامی در برخورد با پدیده بدحجابی؛
- بررسی مقایسه‌ای شیوه‌های گسترش حجاب اسلامی در ایران و دیگر کشورها؛

- بررسی آثار و پی‌آمدهای فرهنگی - اجتماعی گسترش بدحجابی در جامعه؛
- وظایف و مسئولیت‌های نهادها، سازمان‌ها و مؤسسات مختلف دولتی و غیردولتی در زمینه ترویج و گسترش حجاب و عفاف و مقابله با بدحجابی شامل:

۱. نهادها و مؤسسات دینی (حوزه‌های علمیه، روحانیت، مساجد،

- هیئت های مذهبی و...)؟
۲. سازمان ها و نهادهای آموزشی (وزارت آموزش و پرورش، وزارت علوم، تحقیقات و فن آوری، دانش گاه آزاد اسلامی و...)؟
 ۳. مراکز و مؤسسات فرهنگی، تبلیغی و ترویجی (وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان تبلیغات اسلامی، دفتر تبلیغات اسلامی و...)؟
 ۴. رسانه های دیداری، شنیداری و نوشتاری (صدا و سیما جمهوری اسلامی، سینما، مطبوعات و...)؟
 ۵. سازمان های غیر دولتی (احزاب، تشکل ها، انجمن ها و کانون های سیاسی، فرهنگی و مذهبی)؟
 ۶. مراکز و مؤسسات اجرایی و سیاست گذاری خاص زنان (شورای فرهنگی، اجتماعی زنان، مرکز امور زنان و خانواده و...)؟
 ۷. سازمان های قضایی و انتظامی (قوه قضاییه، نیروی انتظامی، بسیج و گروه های مقاومت).

○ فقه: چه نهادها و مراکزی در برپایی این هم اندیشی با شما همکاری داشته اند؟

● در ابتدای فعالیت دبیرخانه هم اندیشی تلاش کردیم که از توان علمی، پژوهشی و اجرایی همه نهادها و مراکز مسئول استفاده کنیم که در نهایت با مرکز امور زنان و خانواده ریاست جمهوری، شورای فرهنگی - اجتماعی زنان، دفتر امور بانوان وزارت کشور، دفتر مطالعات و تحقیقات زنان و مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما به توافق رسیدیم.

○ فقه: در مشارکت این نهادها و مراکز چه ضرورتی وجود داشته است؟

● به یقین، برای رسیدن به طرحی همه جانبه در زمینه گسترش فرهنگ عفاف و

حجاب در جامعه، نیازمند بهره‌گیری از توان همه دستگاه‌های سیاست‌گذار، برنامه‌ریز، فرهنگ‌ساز و مراکز اجرایی هستیم؛ چون یک مرکز پژوهشی به تنهایی نمی‌تواند قدم مؤثری در این زمینه بردارد. از این رو، در این هم‌اندیشی تلاش بر این بوده است که از امکانات همه نهادها و مراکز مسئول استفاده کنیم. البته این که در عمل تا چه حد موفق بوده‌ایم، جای بحث و گفت‌وگو دارد.

چنان‌که گفته شد، در این هم‌اندیشی، مرکز امور زنان و خانواده ریاست جمهوری که بزرگ‌ترین نهاد رسمی متکفل مسائل زنان کشور است؛ شورای فرهنگی - اجتماعی زنان (وابسته به شورای عالی انقلاب فرهنگی) که بالاترین نهاد سیاست‌گذاری در این حوزه است؛ دفتر امور بانوان وزارت کشور که از طریق کمیسیون‌های امور بانوان استانداری‌ها حضوری گسترده در سراسر کشور دارد، دفتر مطالعات و تحقیقات زنان (وابسته به مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خواهران) که تنها مرکز مطالعاتی و پژوهشی ویژه زنان در حوزه علمیه قم است و مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما که حلقه واسط میان صدا و سیما و حوزه‌های علمیه است، مشارکت دارند. اگر همه این مراکز حضوری فعال داشته باشند، هم‌اندیشی بهتر به اهداف خود خواهد رسید.

○ فقه: میزان استقبال از فراخوان هم‌اندیشی چگونه بوده است؟

● استقبال بسیار خوب بود، به ویژه از سوی دانشگاهیان، حوزویان و فرهنگیان محترم. در اینجا لازم می‌دانم از همه آن‌ها به ویژه خواهران محترم فرهنگی، دبیران و مزینان پرورشی در سراسر کشور که حضوری بسیار گسترده در هم‌اندیشی داشتند، سپاس‌گزاری کنم.

در مجموع تاکنون ۳۵۰ مقاله به دبیرخانه هم‌اندیشی رسیده است که از میان آن‌ها ۹۰ مقاله به مرحله اول ارزیابی و ۳۵ مقاله به مرحله دوم ارزیابی راه

یافته اند که در مجموعه مقالات هم اندیشی عرضه خواهند شد.

- فقه: آیا این هم اندیشی علاوه بر مجموعه مقالات، آثار دیگری هم خواهد داشت؟
- در کنار مجموعه مقالات، مجموعه ای از گفت و گوها هم را منتشر خواهیم کرد که شامل سیزده گفت و گو با صاحب نظران مسائل فرهنگی، اجتماعی، مسئولان مراکز، نهادها و سازمان ها و نهادهای دولتی مرتبط با مباحث زنان است.

○ فقه: آیا نتایج این هم اندیشی می تواند وظیفه دستگاه های دولتی را در زمینه ترویج

فرهنگ عفاف و حجاب و مقابله با بدحجابی روشن کند یا خیر؟

- تلاش بر این است که برآیند این هم اندیشی دربرگیرنده دیدگاه های اندیشمندان و فرهیختگان جامعه در حوزه های مختلف فقهی - حقوقی و اجتماعی باشد. معتقدیم اگر خروجی هم اندیشی حاصل کار اندیشمندان در حوزه های مختلف باشد، به یقین، دولت نمی تواند نسبت به این خروجی، بی اعتنا باشد. البته به این نکته هم باید توجه داشت که میان دستگاه های سیاست گذار و برنامه ریز با حوزه های پژوهشی فاصله وجود دارد. در واقع، این دستگاه ها فقط زمانی به سراغ حوزه های پژوهشی می روند که دچار بحران شده باشند. همین مسئله سبب شده است تا حوزه پژوهش ما نیز در طراحی پژوهش ها، عنایتی به حوزه اجرا نداشته باشد. این آسیب دو طرفه موجب می شود خوش بین نباشیم که خروجی چنین پژوهش هایی در عمل مورد استفاده قرار گیرد. البته این بار با توجه به استقبال دستگاه های دولتی از این هم اندیشی شده، به استفاده از نتایج این هم اندیشی در برنامه ریزی های اجرایی کشور خوش بین هستیم.